

SOLYMOSI JÓZSEF
HM HIM Hadtörténelmi Levéltár

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 157–162.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.4.157-162

www.aetas.hu

Adalékok Kazinczy Lajos 1848 előtti katonai szolgálatához

Az aradi vértanúk többségétől 1848 előtti tevékenységüket, életútjukat illetően nem maradt fenn levél vagy más írott okmány az utókor számára. Kazinczy Lajos (1820–1849)¹ az üdítő kivételek egyike. Édesapja, a 19. század első harmadának ismert irodalmi személyisége, a nyelvújító Kazinczy Ferenc (1759–1831) volt, így családjával együtt már a század első felében az érdeklődés középpontjába került. A nagy író születésének századik évfordulóján (1859) már megfogalmazódott egy emlékcarnok állításának ötlete Széphalmon – ami később meg is valósult –, és leszármazottai hamarosan szisztematikus anyaggyűjtésbe kezdtek. Ebben élen járt Becske Bálint (1837–1912), Kazinczy Ferenc egyik unokája. A gyűjtésnek köszönhetően kerültek a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába a családi levelezés értékes darabjai, köztük Kazinczy Lajos édesanyjához írt saját kezű levelei, valamint más, vele kapcsolatos levelek. Érdekes módon aradi mártíromsága kevésbé játszott szerepet iratai fennmaradásában, személye a 19. század második felében inkább feledésbe merült. Egyik unokaöccse nem is találta halálának pontos helyét, és 1891-ben levélben Klapka György, valamint Görgei Artúr segítségét kérte ez ügyben.²

Kazinczy Lajos nem tartozott a szabadságharc katonai vezetőinek első vonalába, így a közvélemény előtt is kevésbé vált ismertté. A tudományos kutatás csak a 20. század második felében, illetve a legutóbbi évtizedekben tárta fel életútja részleteit, és tette közzé fennmaradt iratait.³ Sajnos negatív példa is akad. Becske Bálint a 20. század elején adta közre egykori nagybátyja, Kazinczy Lajos aradi fogságában írt „emlékiratait”, de ezek nem állták ki a történeti forráskritika próbáját, így ezt a szöveget nem tartjuk hitelesnek.⁴

¹ Életére lásd: Pásztor: *A tizenötödik aradi vértanú*, i. m.; Nagy: *Kazinczy Lajos*, i. m.; Pelyach: *Kazinczy Lajos*, i. m.; Solymosi: *Kazinczy Lajos élete 1848 előtt*, i. m.; Solymosi: *Kazinczy Lajos ezredes*, i. m. 1848–1849. évi tevékenységére az előbbieket mellett Pribelszki: *Kazinczy Lajos a szabadságharcban*, i. m.; Hermann: *Egy hiányzó fejezet*, i. m.; Solymosi: *Görgei, a példakép?* i. m.

² Kazinczy Ferenc széphalmi emlékhelyére lásd: Kováts: *„Fény és nagyvilág énnékem Széphalom”*, i. m. Kazinczy Ferenc (az unokaöcs) leveleiről ír és a válaszleveleket közli: Pásztor: *A tizenötödik aradi vértanú*, 150–155. Görgei válaszlevelét közli még: Hermann: *Görgei Artúr válogatott írásai*, 480–481.

³ Lásd az 1. lábjegyzetet.; Iratközlések: *Adalékok*, i. m.; Hógye: *Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok*, i. m.; Z. Szabó: *Kazinczy Lajos anyjához írt levelei*, i. m.; Katona: *Az aradi vértanúk*, 336., 448–461.; Solymosi: *A Kazinczy-hadosztály iratai*, i. m.; Solymosi: *Kazinczy Lajos ezredes*, 91–239.

⁴ Erre jutott az aradi vértanúk iratanyagát több kiadásban is közzé tevő Katona Tamás és Kazinczy Lajos irodalomtörténész biográfusa, Pásztor Emil is. Véleményüket lásd: Katona: *Az aradi vértanúk*, II. 329–331., az irat szövegét közli 274–314.; Pásztor: *A tizenötödik aradi vértanú*, 157–165.

A fentiek ellenére még mindig vannak Kazinczy Lajossal kapcsolatos kiadatlan iratok, az alább közölt két levél is ilyen. Mindkettő a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található, és német nyelven íródott. Egyik sem Kazinczy Lajos által, de mindkettő az ő személyéről szól, és hasznos adalékokat közvetít az életút tanulmányozásához.

Az első levél Tullnban kelt 1836 nyarán, amikor Kazinczy az első évet már elvégezte a helyi utásziskolán. Nem kisebb személy, mint az iskola parancsnoka, Maximilian Hallegg⁵ százados számolt be írásban Lajos előmeneteléről az édesanyjának, Kazinczy Ferencné Török Zsófiának (1780–1842). Kazinczy Ferenc 1831-es halála után az özvegy egyedül próbálta nevelni és taníttatni még kiskorú gyermekeit. Nem túl jó vagyoni helyzete miatt a nagy író tisztelőinek anyagi támogatását is elfogadta. A legkisebb fiú, Lajos a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke, Teleki József gróf (1790–1855) segítségével kerülhetett az utásziskolába, hogy katonatiszti pályára lépjen. A gróf tanulmányai alatt és utána is támogatta az ifjú kadétot.

Hallegg százados levelében pozitív jellemzést ad Lajosról, megemlíti, hogy jó eredményei alapján tovább tud lépni az előkészítő tanfolyamról a tényleges képzés időszakába. Az ifjú beilleszkedése tehát sikeres volt, és miután korábban nem ismerte behatóan a német nyelvet, ebben is felzárkózott kadéttársaihoz. Ez megnyilvánult édesanyjával folytatott levelezésében is. Az első, még magyarul fennmaradt levél után a továbbiakat már németül írta, egészen Török Zsófia 1842. februári haláláig.⁶ Ez a sikeres beilleszkedés azonban nem volt magától értetődő. Erre példa a későbbi 1848–1849-es legendás zászlótartó, a Zala megyei Püspöky Grácián (1817–1861) esete, aki bár két évet töltött az előkészítő osztályban, 1836 őszén mégis eltanácsolták az utásziskola folytatásától és visszatért ezredéhez, ahol kadétként szolgált tovább, és a tiszti rangot nem érte el.⁷

Hallegg leveléből kiderül továbbá, hogy az iskolaparancsnok nőtestvére révén kerülhetett kapcsolatba Kazinczy Lajos édesanyjával, aki tőle érdeklődött fia előmeneteléről. A sorok közt kiolvasható, hogy Hallegg és Török Zsófia személyesen még nem ismerték egymást, de a százados nővére minden bizonnyal Magyarországon élt. Erről a személyes kapcsolatról nincs több ismeretünk. Mivel Hallegg százados tervezte a Széphalomra látogatást, amikor Ungváron lesz dolga, joggal feltételezhetjük, hogy Kazinczyné ekkor még ott lakott, bár valamikor ezekben az években kellett végleg elhagynia a korábban is adósságokkal terhelt birtokot. Ezután már többnyire rokonoknál élt egészen haláláig.⁸

A másodikként közölt levél 1840. májusi keltezésű, írója egy huszár hadnagy, bizonyos Kayszer András,⁹ aki a cs. kir. 9. (Miklós) huszárezredben szolgált, és Kazinczy Lajos parancsnoka volt. Kazinczy az utásziskola 1839. nyári elvégzése után visszatért alakulatához,

⁵ Hallegg, Maximilian báró (1795–1872), magyarországi (eperjesi) születésű cs. kir. katonatiszt. Őt esztendeig a tullni utásziskola parancsnoka, majd a bécsújhelyi katonai akadémia tanára volt. Később gyalogos törzstisztként szolgált, 1850 decemberében ezredesként nyugdíjazták. KA QL név szerint; HL V név szerint.

⁶ A leveleket lásd: Z. Szabó: *Kazinczy Lajos anyjához írt levelei*, i. m.; újabb fordításban: Solymosi: *Kazinczy Lajos ezredes*, 93–115.

⁷ Molnár: *Püspöky Grácián*, 196.

⁸ Vö. Kováts: „*Fény és nagyvilág énnékem Széphalom*”, 105–112.; Solymosi: *Kazinczy Lajos ezredes*, 31–33., 93.

⁹ Kayszer András (1803–1849 után), magyarországi (budai) születésű cs. kir. hadnagy. Nevét a Török Zsófiának küldött levélen Kayszer aláírással látta el, és a tiszti minősítő lapján is így szerepel. A cs. kir. tiszti sematizmusban Kaiser, majd Kayszer. KA CL 1847.; *Militär Almanach und Schematismus 1791–1914*. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismus/ (Letöltés: 2024. szeptember 8.)

ahová már 1835-ben felvételt nyert. Itt egészen 1841. szeptember 21-i tiszti kinevezéséig kadedtként szolgált. Édesanya ebben az időben is nyomon követte pályafutását, és Lajos levelei mellett véleményt kért parancsnokától is. Kayszer hadnagy levelében igen pozitív képet fest az ifjú huszárról, és biztosítja Török Zsófiát arról, hogy a továbbiakban is követi és előmozdítja fia pályafutását. Kazinczy édesanyjához írt leveleiből részletesebben ismerjük ezekből az évekből a fiatalember életkörülményeit és erőfeszítéseit a tiszti előléptetés elérésére, mégis fontos információ, hogy nemcsak kívülről, de az ezreden belülről is akadtak pártfogói. A hadnagy előléptetést végül bő egy évvel később sikerült megkapnia, ami után egy 1846-ig tartó tiszti karrier indult el, erről bővebben tájékozódhatunk a szakirodalomból.¹⁰

Okmányok

1.

Tulln, 1836. július 21.

Maximilian Hallegg százados, a tullni utásziskola parancsnokának levele Kazinczy Ferencné Török Zsófia grófnőhöz

Méltóságos Grófnő!

Hálás viszonzásként e hónap 5-én kelt igen kedves levelére, sok tekintetben nagyon kellemes számomra, hogy méltóságod, a gyengéden aggódó édesanya és jó nővérem nagyra becsült barátjánője számára az Önt körülvevő körülmények keserűségét kedves fiának, Lajosnak kielégítő teljesítményéről szóló vigasztaló hírekkel enyhíthetem. Lajos fiatal korának megfelelően élénk és vidám, ugyanakkor engedelmes és alkalmazkodó, sok becsvágya csupán a választott kitüntető státusz iránti vágy, így kellő szorgalom mellett a legjobb reményekkel várható, hogy az Ön fia teljesíti e nevelőintézet célját, és igen használható tiszt lesz belőle. Kétségtelen, hogy ugyanezzel a fejlődéssel csak örömet fog szerezni jó anyjának, aki csak így viselheti el azt a keserves sorsot, melyet Ön, nagyságos grófnő, oly régóta oly nagyon és érdemtelenül szenved.

Csak a német nyelv hiánya, valamint az itteni oktatáshoz szükséges elemi előismeretek miatt kellett Lajosnak az előkészítő osztályba lépnie, csak a szellemi képzéshez biztos alappal kezdődik meg a tulajdonképpeni tanfolyam; azonban már rövid ittléte alatt is oly sokat fejlődött, amint az szolgálati bizonyítványából kiderül.¹¹

Fő pártfogója, Teleki gróf szinte atyai odaadással foglalkozik a fiatalemberrel, minden szükségletéről gondoskodik, és már három hónapos bécsi nyaralást biztosított neki, ahol úgy tűnik, nagy tetszést arat a fiatalember nyílt és jóindulatú viselkedése.

Ha Ön, nagyságos grófnő, tapasztalatokra kíváncsi, akkor álljon Ön mint méltó társ a szenvedésben szegény nővérem mellett, akit mélyen meghajlítottak a nehéz megpróbáltatások. Ő már eleget mesélt Önnek a nyomorúságról. Oly szomorú, hogy egykor oly boldog családi kapcsolatai egy ember miatt tönkrementek, csak sajnos nem rendelkezik azzal az edzett

¹⁰ Solymosi: *Kazinczy Lajos élete 1848 előtt*, i. m.; Solymosi: *Kazinczy Lajos ezredes*, 31–40.; valamint lásd a 6. lábjegyzetet. Az ezred életére és tisztikarára lásd még: Hermann: *Gáspár András*, 9–22.

¹¹ A levél melletti kéziratári számon található egy 1836. július 20-i keltezésű szolgálati igazolás a tullni utásziskoláról, mely szerint Kazinczy Lajos az egyes szaktárgyakban általában jó vagy elég jó eredményeket ért el, és kötelességeit szófogadóan, alaposan és szorgalmasan teljesítette. Valószínűleg ez az irat a levél melléklete volt. Lásd: MTA KIK Kt. Ms 5445/185. Egy évvel későbbi az 1837. április 30-i keltezésű szolgálati jellemzés, melyet az előzőhöz hasonlóan Hallegg százados állított ki, és szintén a kéziratárba került. Ebben a jó eredmények mellett a nagyon szorgalmas, illendő viselkedésű jellemzés szerepel. Lásd: MTA KIK Kt. Ms 5445/186. Ez utóbbihoz nincs kísérőlevél.

bátorsággal és lelkerővel, amelyet egy élő gyermekei jólétéért aggódó anyának az élet minden viszontagságában meg kell őriznie, ha a szerencsétlenség nem is engedi, hogy minden kapcsolatát elmélyítse. Jó nővérem bizonyára teljes rokonszenvét adja Önnek barátságáért, mint ahogyan én is azt kívánom, hogy minden alkalommal ugyanolyan részvétellel, ugyanolyan baráti módon bizonyíthassam Önnek, hogy a kölcsönös barátság váratlan boldogsága egyre erősebben összeköt bennünket.

A jelenlegi körülményeim között, ahol a helyi igazgatói pozíciómban nagyon sok felelősség egyesül, minden magánéleti örömet fel kell áldoznom a szakmai kötelességeimnek, és ezért, legalábbis erre az évre, el kell halasztanom legmelegebb vágyamat, hogy meglátogassam a nővéremet októberben. Ilyen körülmények között természetesen nagyon sajnálom, hogy nem teljesíthetem méltóságod kifejezett kívánságát, és nem vihetem magammal Lajos fiát, ami bizonyára meg fog történni, ha Ungvárra kell utaznom, és fenntartom magamnak a jogot, hogy onnan őt magam vigyem Széphalomra, s e kellemes alkalomból egyúttal számomra igen értékes személyes ismeretséget kössek Önnel.

Ha méltóságod újra látja szegény nővéremet, ajánlom őt kedves barátságába, és kérem, hogy fogadja különös nagyrabecsülésem kifejezését annak biztosításával, hogy mindig mindent megteszek fiáért, Lajosért.

Nagyságod szolgálatkész

Hallegg századosa

Német nyelvű, eredeti tisztázat. MTA KIK Kt. Ms 5445/184. A szerző fordítása.

2.

Prága, 1840. május 20.

Kayszer András hadnagy levele Kazinczy Ferencné Török Zsófia grófnőhöz

Nemzetes és méltóságos, mélyen tisztelt Grófnő!

Megkaptam március 24-én kelt levelét, amely nagyon hízog számomra. Az Ön fiával, Lajossal kapcsolatban a következőket válaszolhatom. Amikor Lajos belépett az ezredbe, és az egyenruha miatt néhány napig Pardubitzban tartózkodott, beszéltem róla Christ kapitány¹² úrral, és megkértem, hogy helyezze őt az én parancsnokságom alá, és ossza be a szakaszomba, ami meg is történt. Nem mulasztottam el Lajost próbára tenni, és megismertetni további katonai tanulmányokkal, máris nagy haladást tett mind a lovaglásban, mind a kiképzésben. Lajos egyébként nagyon elégedett a helyzetével, és reméli, hogy hamarosan előléptetik, mert több állás megürül, és a tiszt kar nagyon kedveli őt. Ezért én is érdeklődtem róla Földváry¹³ őrnagnál és Liechtenstein herceg¹⁴ ezredesnél is, akiknek a legjobb ajánlást adtam róla, és legnagyobb meglepetésemet fejeztem ki vele kapcsolatban. Lajosnak nagyon jó szíve van, szorgalmasan szolgál, takarékosan bánik a pénzzel, idejét hasznos dolgokra fordítja, egyszóval érett megfontolással cselekszik, és derék huszár lesz belőle.

Nem fogom elmulasztani, hogy a jövőben is mindent megtegyek Lajosért, és felhívjam Christ kapitány úr figyelmét arra, hogy ő is különösen ajánlja őt Liechtenstein herceg ezredesnek.

¹² Christ von Ehrenblüh, Alexander báró másodkapitány.

¹³ Földváry István őrnagy.

¹⁴ Liechtenstein, Franz herceg, cs. kir. ezredes, a 9. (Miklós) huszárezred parancsnoka.

Egyébként azt is szeretném megjegyezni, hogy nagyon jó lenne, ha Teleki gróf őnagyméltósága gyakrabban írna Wieland¹⁵ tábornoknak, az ezred tulajdonosának Lajosról, mert ezek az öreg urak nagyon feledékenyek.

A nagyságos Grófnő készséges szolgálója

Kayszer hadnagy és a Cári Orosz Szent Anna Lovagrend 5. osztályának lovagja.

Német nyelvű, eredeti tisztázat. MTA KIK Kt. Ms 5444/204. A szerző fordítása.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és régi könyvek gyűjteménye (MTA KIK Kt.)

Ms 5445/184.

Ms 5444/204.

Ms 5445/185.

Ms 5445/186.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv,

Personalunterlagen, Conduitelisten, Individualbeschreibungen (KA CL)

Qualifikationslisten Hauptreihe (KA QL)

Hadtörténelmi Levéltár

Verzeichnis der Stabsoffiziere 1815–1900 H–J (fénymásolat az osztrák Hadilevéltárban található eredetiről, HL V)

Nyomtatott források

[Gyalókey Jenő:] *Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez (1849. június 2. – 1849. augusztus 25.)*. Hadtörténelmi Közlemények, 42. évf. (1941) 3–4. sz. 246–261.

Hermann Róbert: *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915*. Budapest: Zrínyi, 2018.

Hógye István (összegyűjt.): *Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 30.

Sátoraljaújhely, 1990.

Katona Tamás (s. a. r.): *Az aradi vértanúk*. II. kötet, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.

Katona Tamás (s. a. r.): *Az aradi vértanúk*. 4., átdolgozott kiadás. H. n., é. n.: Corvina.

Solymosi József: *Az északkelet-magyarországi Kazinczy-hadosztály iratai, 1849. június 12. – augusztus 25.* Hadtörténelmi Közlemények, 132. évf. (2019) 1. sz. 253–311.

Z. Szabó László (szerk.): *Kazinczy Lajos anyjához írt levelei*. Győr: Kazinczy Ferenc Gimnázium, 1990.

Szakirodalom

Hermann Róbert: *Gáspár András honvéd tábornok. Kecskemétiek a szabadságharcban IV. Kecskemét*: Katona József Múzeum, 2005.

Hermann Róbert: *Egy hiányzó fejezet – Kazinczy Lajos hadosztályparancsnoki tevékenysége 1849 februárjában*. In: Kincses Katalin Mária (szerk.): *Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémi László tiszteletére*. Budapest: HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2018. 192–202.

Kováts Dániel: *„Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”. A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása*. Sátoraljaújhely: Kazinczy Ferenc Társaság, 2009.

¹⁵ Wieland, Georg cs. kir. altábornagy, a 9 (Miklós) huszárezred másodtulajdonosa. Az ezredtulajdonos I. Miklós orosz cár volt.

- Molnár András: *A „rettenthetetlen zászlótartó”: Püspöky Grácián (1817–1861)*. In: Molnár András (szerk.): *Őrnagyok, századosok, hadnagyok. A 47. honvédszászlóalj tisztjei, 1848–1849*. Zalaegerszeg: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, 2021. 191–215.
- Nagy Ferenc: *Kazinczy Lajos*. A Társadalom és Honvédelem tematikus különszáma. A magyar katonai felsőoktatás 150 éve (1848–1998). Budapest, 1999. 40–49.
- Pásztor Emil: *A tizenötödik aradi vértanú*. Budapest: Kossuth – Zrínyi Katonai Kiadó, 1979.
- Pelyach István: *Kazinczy Lajos*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854*. Budapest: Rubicon, 2007. 269–272.
- Pribelszki János: *Kazinczy Lajos a szabadságharcban*. Hadtörténelmi Közlemények, 105. évf. (1992) 2. sz. 124–148.
- Solymosi József: *Kazinczy Lajos élete 1848 előtt*. Aetas, 32. évf. (2017) 2. sz. 37–54.
- Solymosi József: *Kazinczy Lajos ezredes, a tizenötödik aradi vértanú*. Budapest: Line Design, 2018.
- Solymosi József: *Görgei Artúr, a példakép? Görgei Artúr és Kazinczy Lajos 1848–49-ben*. In: Balogh Ádám – Bobay István – Hermann Róbert (szerk.): *Görgei Artúr, „a tiprott hős.” Válogatás a 2016. és 2018. évi Görgei-konferenciák előadásaiból*. Budapest: Line Design, 2020. 31–40.